

Sünneti Anlama Ve Yorumlamada Sahabîlerin Farklı Davranışlarına Bazı Örnekler

Sami ŞAHİN*

Özet

Hiz. Peygamber'in sünnet ve hadisleri bağlayıcı olan ve bağlayıcı olmayan olmak üzere iki kategoride değerlendirilmektedir. Bağlayıcı olanlar farklı derecelerde olmakta ve sünnetin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bağlayıcı olmayanlar ise onun beşerî ihtiyaçlardan dolayı yaptıkları, yaşadığı toplumun örf, adet ve gelenekleri gereği yerine getirdikleri ve ona mahsus fiiller olmak üzere çeşitlilik arz etmektedir. Hiz. Peygamber'in yaşadığı dönemde olduğu gibi onun vefatından sonra da sünnetin bağlayıcı olanlarıyla olmayanlarını anlamak ve bunları birbirinden ayırmak konusunda bazı problemler yaşanmıştır. Bu tür problemlerin örneğini günümüzde de görmek mümkündür.

Anahtar kelimeler: Sünnet, model, yanlış anlama.

Abstract

The sunnah of the Prophet (p.b.u.h.) is considered in two categories as binding and non-binding. The binding ones constitute the major section of the sunnah, and their binding degree is on different levels. The non-binding ones vary as being his deeds originating from human needs, and some of them are the deeds that are special to him or he performed according to the customs and traditions of the society. Some problems in understanding and separating the binding and non-binding sunnahs from each other after the decease of the Prophet (p.b.u.h.) have been encountered like the period in which he lived. It is possible to see the samples of these problems today.

Key Words: Sunnah, model, misconception.

Giriş

Hiz. Peygamber'in söylediği sözleri, yaptığı fiilleri ve çeşitli şekildeki tavır ve davranışları, sahabe tarafından farklı biçimlerde algılanıp anlaşıldığı ve her sahabinin kendi anlayışına göre yorumlayıp değerlendirdiği görülmektedir. Sahabede görülen bütün farklı

* Yrd.Doç.Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
(samisahin@cumhuriyet.edu.tr)

anlayışların hepsine yer vermek şüphesiz geniş ve kapsamlı çalışmalar gerektirmektedir. Bu nedenle makalede Hz. Peygamber'in hayatında veya vefatından sonra sahabîlerin bir kısmının önemli gördüğümüz onun bir kaç fiil ve davranışlarını nasıl anladığını ortaya koymak için üç hususta bazı örnekleri verilecek ve bu örnekler etrafında bir takım değerlendirmeler yapılacaktır. Bu üç hususun birincisi, Hz. Peygamber'in kendisinin herhangi bir sakınca görmeden yaptığı halde bazılarının bundan kaçınmaya çalışmalarıdır. İkincisi, Hz. Peygamber'in kendisine mahsus olarak yaptığı bir takım fiilleri, insanlardan yapmamaları yönündeki telkinlerine rağmen bazı kişilerin ısrarla bu fiili yapmaya çalışmalarıdır. Üçüncüsü ise, Hz. Peygamber'in beşerî ihtiyaçtan veya yaşadığı toplumun âdeti gereği yaptığı şeylerde sahabeden bazılarının ona uymaya çalışmasıdır.

Sünnet Ve Hadisleri Anlayıp Yorumlamak

İslam'ın ikinci temel kaynağı olarak kabul edilen sünnet ve hadislerin doğru ve sağlıklı bir biçimde anlaşılıp yorumlanması ve değerlendirilmesi, hemen her dönemin önemli meseleleri arasında yer almıştır. Hz. Peygamber'in söylediği bir sözün ne maksatla söylendiğinin veya yaptığı bir fiilin ne amaca dönük yaptığının tespit edilmeye çalışılması, bu meselenin anlaşılmasında önemli rol oynamıştır. Söylenen sözün, işlenen fiilin veya davranışın lafzî ve şeklî manasıyla mı, yoksa bunların arkasında yatan maksat ve ilkeye mi dönük olduğunu tespit etmek zor meseleler arasında yer almıştır. Bu zor meseleyi anlamaya çalışmak ilk nesil ile başlamış, daha sonra da asırlar boyu devam etmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamberin sünnet ve hadisini anlayıp kavrama arzusu her dönem için canlılığını korumuştur.

Hadisleri ezberlemek veya kayda geçirmekle birlikte onların anlaşılıp idrak edilmesi de gerekmektedir. Zeyd b. Sâbit'in Hz. Peygamber'den rivâyet ettiği şu hadis buna açıkça işaret etmektedir: "Benim sözlerimi işitip ezberleyerek anladıktan sonra başkalarına aynen aktaranın Allah yüzünü güldürsün. Alim olmayan nice bilgi taşıyıcısı vardır. Nice bilgi taşıyıcısı, bunu kendinden daha bilgin olan kimselere aktarır."¹ Hadisin sözlerinde gerek bilgiyi taşıyan gerekse onu alan kişilerin anlayış farklılığının olabileceği açıkça görülmektedir. Hz. Peygamber, işitilen sözlerin veya yapılan fiillerin her fertte farklı farklı tezahür edeceğini belirttiği başka hadislere de rastlamak mümkündür. Nitekim bir hadisinde Hz. Peygamber, kendisine verilen ilim ve hidayeti bereketli bir yağmura benzetmiştir. Bu bilgi ve hidayeti anlayıp kavrayanları, öğrenip öğretenleri, anla-

¹ Tirmizî, *Sünen*, ilim, 7, h.no: 2656-2658; Ebu Davud. *Sünen*, ilim, 10, h.no: 3660; İbn Mâce, *Sünen*, mukaddime, 18, h.no: 230-231, 236.

yıp açıklayanları, bu yağmurla yeşerip semere veren verimli toprağa, kendisinden aldığı bilgiyi sadece ezberleyip anlamayanları da yağmurun suyunu katmanlarına alıp bırakmayan ve hiçbir bitki vermeyen verimsiz toprağa benzetmiştir.² Bu nedenle Hz. Peygamber'in sünnet ve hadislerini öğrenip anlamak bütün Müslümanların görevi haline gelmiştir.

Bunun bilincinde olan sahabe de Hz. Peygamber'in sünnetini takip etmeye başlamışlar ve onu anlayıp yorumlamaya çalışmışlardır. Onlar bu anlayış ve yorumlarında bazen maksadı yakalayamamışlardır. Mesela Resulullah bir gün namaz kılarken ayakkabılarını çıkartarak sol yanına koymuş, bunu gören sahabiler de aynı davranışı sergilemiştir. Namazı kıldıktan sonra oradaki bulunanlara ayakkabılarını neden çıkarttıklarını sormuş, onlar bunun üzerine 'sen çıkarttığın için biz de çıkarttık' demişlerdir. Allah'ın elçisi de Cebrail'in kendisine gelip ayakkabısında pislik bulunduğunu haber vermesi üzerine böyle bir şey yaptığını ifade etmiştir.³ Bu da sahabenin yorumlarının maksattan farklı olabileceğini ortaya koymaktadır.

Kişilerde kendini gösteren bu tür farklı anlayışların oluşması, muhataptan kaynaklanabileceği gibi sözün dilsel özelliklerinden veya sözü nakleden râviden de kaynaklanabilmektedir.⁴

Bütün bunlar göstermiştir ki; Hz. Peygamber henüz hayatta iken bile söylediği bazı sözleri veya yaptığı bazı fiilleri, sahabe tarafından farklı biçimlerde anlaşılıp yorumlanmıştır. Bunun en iyi örneğini Benî Kurayza hadisesinde görmek mümkündür. Hz. Peygamber'in Hendek savaşından sonra sahabeye dönük söylediği 'ikinci namazı Benî Kurayza'dan başka bir yerde kılınmasın' sözünü bazı sahabiler zahiri şekilde anlamış ve ikinci namazını Benî Kurayza yurduna varıncaya kadar kılmamış, dolayısıyla yatsıdan sonra kılmışlar, bazıları ise bu sözden Hz. Peygamber'in kararlılığı ve acele edilmesi gerektiği şeklinde mecazi bir anlam çıkartarak ikinci namazlarını yolda kılmışlardır.⁵

Sahabe Arasındaki Sünnet ve Hadise Yönelik Farklı Eğilimler

Sahabenin birlikte hareket ettiği davranışlar olduğu gibi farklı

² Ahmed, *Müsned*, IV, 399; Buhârî, *Sahih*, ilim, 20. Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara, 1997, s.45.

³ Ahmed, *Müsned*, III, 20, 92; Ebu Davud. *Sünen*, salât, 88, h.no: 650; Dârimî, *Sünen*, salât, 103, h.no: 1385.

⁴ M. Görmez, *Metodoloji Sorunu*, s.44.

⁵ İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 1955, Mısır, III-IV, 234-5; Müslim, *Sahih*, cihad, 23, h.no: 1770.

şekillerde tavır sergiledikleri de olmuştur. Her biri birer insan olan sahabîler, dinleme, zabt ve hıfz, anlama, kavrama ve muhakeme güçleri bakımından aynı seviyede olmadıkları gibi, yetişme tarzı, mizaç, zevk, kabiliyet vb. yönlerden de birbirlerinden farklı karakterlere sahiptirler. Bunların tabii sonucu olarak da, herhangi bir hadîs veya hâdise karşısında, iki sahabînin tavrı, hatta baba ile oğlunun, karı ile kocanın, dahası, Hz. Peygamber'in hanımları arasında yaklaşım farklılığı olabilmıştır. Aynı şekilde okuma, anlama ve yorumlamada gençler ile yaşlılar arasındaki yaş ve tecrübe farkı, Hz. Peygamber ile sohbet sürelerindeki farklılık, dil, kültür, çevre ve köken farkı gibi değişik etkenler; onların Hz. Peygamber'e bakış açılarını ve sonuçta peygamber telakkilerini farklılaştırabildiği gibi, sünnetleri tespit çabalarında da değişik eğilimler göstermelerine yol açmıştır.⁶

Hz. Peygamber'in sünnet ve hadislerini alıp uygulamada sahabe tarafından sergilenen farklı yaklaşımları genel olarak iki kategoride ele almak mümkündür.⁷

Birinci kategori: Lafız-mana rivâyet-dirâyet ilişkisi açısından, lafza ve rivâyete öncelik tanıyan, hadisleri anlamada lafızcı, sünneti anlamada şekilci davrananlar bu kategoride yer alırlar. Abdullah b. Ömer, Ebu Hureyre, Abdullah b. Amr b. el-Âs ve Ebu Zer el-Gıfarî gibi sahabîler bu eğilimde olmuştur. Bunlara göre, söylenen sözün kaynağı, yapılan işin bağlayıcı olup olmadığı ve ne derece örneklik teşkil ettiği araştırmaya dahi lüzum görülmemiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in her davranışını sünnet, her fiilini tatbik etmeye temayül göstermişlerdir.⁸

İkinci kategori: Bu kategoride yer alanlar ise, Hz. Peygamber'in ne dediğinden çok ne demek istediğini araştıran, duyulan her rivâyeti olduğu gibi kabul etmeyen, her davranışı sünnet olarak görmeyenlerdir. Bu gruptaki sahabîler, istinbat ve fıkıh melekelerini elden bırakmadan hadisleri, Kuran ve İslam'ın temel ilkeleri doğrultusunda anlaşılmasına özen göstermişlerdir. Hz. Aişe, Hz. Ömer, Abdullah b. Mesud ve Abdullah b. Abbas gibi sahabîler bu görüşe sahip olanların başında gelirler.⁹

Ancak sahabenin rivâyet ve dirayet yönleri gözetilerek muhaddis ve fakih olmak üzere iki kategoride ele alınmasının yeterli olmadığını, sünnete yönelik sahabenin zahirî, fikhî ve ictihadî ol-

⁶ Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Ankara, 1999, s. 151.

⁷ Serahsî, *Usûl*, İstanbul, 1984, I, 338-339; Abdulmecid Mahmud Abdulmecid, *el-İtticahatu'l-Fıkhiyye inde Ashabi'l-Hadis*, Kahire, 1399/1979, s.147; M. Görmez, *Metodoloji Sorunu*, s. 46-7.

⁸ M. Görmez, *Metodoloji Sorunu*, s. 46.

⁹ M. Görmez, *Metodoloji Sorunu*, s. 47.

mak üzere üç temayülden bahsetmenin daha doğru olacağını ileri sürenler de olmuştur. Bu görüşü göre, müctehid sahabiler, hem ictihadî hem de fikhî yaklaşımlar sergileyebilirken, fikhî yaklaşımlarıyla bilinen fakih sahabilerin, öncekiler gibi yeni meselelere ictihatlarıyla çözümler ürettiklerini söylemek oldukça zordur. Zira fakih sahabiler, daha çok Hz. Peygamber'in talimat ve tatbikatlarını anlama ve yorumlama ile yetinmişlerdir.¹⁰

Aslında sünnet ve hadise dönük sahabe arasındaki yaklaşımların üç kategoride incelenmesinin daha doğru olacağını ifade eden bu görüş, yukarıda belirtilen iki kategorinin birincisini aynen kabul etmekle birlikte, ikinci kategorinin de kendi arasında ikiye ayrılmasını öngörmüştür. Kanaatimize göre böyle üçlü bir ayırımın yapılması da mümkündür.

Sahabe, Hz. Peygamber'e her zaman sorup öğrenebileceğinden dolayı yanlış anlaşılmaları kısa sürede düzeltebilme imkanına sahipti. Ancak Hz. Peygamber'in vefatından sonra, anladıklarını doğrultma ve test etme imkanından mahrum kalmış, yanlış anlaşılmaları düzeltmek için ya Peygamber'in yanında çok kalmış fakih arkadaşlarına veya Peygamber'in eşlerine sorarak öğrenme yolunu seçmişlerdi.¹¹

Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasına Olan İhtiyaç

Sünnet ve hadis konusundaki inceleme ve araştırmalar daha çok onun tanımı, konumu, mahiyeti, anlaşılması ve yorumlanması gibi hususların etrafında yoğunlaşmaktadır. Sünnet ve hadis ile ilgili bu hususların her birinin ayrı bir değer ve öneme sahip olmasıyla birlikte ortaya konulan ilmî malzemenin anlaşılması ve yorumlanması diğer hususların yanında daha büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü sünnet ve hadis ilminin nihaî maksadı, nakledilen rivâyetleri çeşitli yöntemler uygulamak suretiyle teorik mahiyetini ortaya koymak ve hayata aktarmak suretiyle de onun pratik mahiyetini göstermektir.

Sünnet ve hadislerin anlaşılması, geçmişe nispeten günümüzde kendisini daha çok hissettiren bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.¹² Son yıllardaki düşünce ve toplum alanlarındaki yaşanan hızlı gelişmeler bunun en başlıca sebeplerindedir. Toplumsal

¹⁰ B. Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 151-152.

¹¹ M. Görmez, *Metodoloji Sorunu*, s. 46.

¹² Sünnet ve hadisin sağlıklı anlaşılması yönünde ciddi ilmi çalışmalara günümüzde rastlamak mümkündür. Bunlardan bazıları şunlardır: Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara, 1997; Mehmet Emin Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Ankara, 1998; Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Ankara, 1999.

yapı İslam'ın ilk yıllarından Osmanlı devletinin sonlarına kadar Hz. Peygamber döneminden pek farklı değildi. Geçmişteki bu devri kısaca tarım veya ziraat toplumu olarak nitelendirmek mümkündür. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in öğretilerini aynen benimsemekle, sünneti hayata geçirmek genellikle mümkün olabiliyordu. Karşılaşılan yeni problemlerin çözümü ise Fıkıh Usûlünde başvuru olan "Kıyas", "İstihsan" veya kamu yararı anlamına gelen "maslahat" gibi yöntemler devreye sokularak çözümleniyordu. Asırlar geçtikçe klasik yöntemlerin giderek ihtiyaca cevap veremediği hususlar söz konusu oluyordu. Bu hususu fark eden Şâtıbî (790/1388) gibi alimler, ictihad alanındaki durgunluğun aşılması için yeni bir usûl anlayışının tesis edilmesi gerektiğine vurgu yapıyordu. Bu yeni usûl anlayışı, nasların lafızlarının analizi ve bu lafızlardan hüküm çıkarma veya nas olmayan konularda kıyas yapma yerine, şeriatin genel ilkelerine, maksat ve amaçlarına dayanması gerekiyordu.¹³ İşaret edilen bu durgunluk, sonraki asırlarda bazılarının ictihad kapısını kapandığı iddiasıyla daha ciddi bir duruma bürünmüştür.¹⁴

Bu sahadaki tıkanmanın başlıca sebebi, halen yaygın biçimde uygulanan klasik yöntemlerin şekilci-lafızcı ve parçacı karakteridir. Buna ilaveten sünnetin olduğu toplumsal şartların göz ardı edilmesi, hadislerin sebep-i vürûdu ile siyak ve sibakinin gözden uzak tutulması da sünnetin sağlıklı biçimde anlaşılmasına engel olan kusurlar arasında yer almaktadır.¹⁵

Sünnetin anlaşılmasındaki bu engellerin ortadan kaldırılması ancak şekil-lafıza takılmadan bunların altında yatan ilke, amaç ve değerleri, yani özü yakalamayı esas almak, hem hadislerin kendi içinde bütünlüğünü hem de Kuran ile sünnet bütünlüğünü göz önünde bulundurmaya ve sünnetin meydana geldiği tarihi çerçeveyi dikkate almakla mümkün olabilir. Bunlara ilaveten sosyal bilimlerdeki çağdaş anlama yöntemlerinden de yararlanmayı da ihmal etmemek gerekmektedir.¹⁶

Sünnet ve Hadisin Bağlayıcılık Bakımından Taksimi

H. Peygamber'in sünneti konusu birçok ilim adamı tarafından incelenerek tasnif ve taksim edilmeye çalışılmış, bağlayıcılık açısından gruplandırılmaya tabi tutulmuştur. İbn Kuteybe (276/889), sünneti üç kısma ayırmış, birinci ve ikinci kısımların bağlayıcı olduğunu, üçüncü kısmın ise bağlayıcı olmadığını belirtmiştir. Birinci kısmın, Cebrail'in Allahtan Hz. Peygamber'e getirdiklerinden oluş-

¹³ Muhammed Abid el-Câbirî, *Çağdaş Arap-İslam Düşüncesinde Yeniden Yapılanma* (Trc.: Ali İhsan Pala, Mehmet Şirin Çıkar), Ankara, 2001, s. 51-53.

¹⁴ Hayri Kirbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara, 1993, s.20-21.

¹⁵ H. Kirbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, s. 22.

¹⁶ H. Kirbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, s. 22.

tuğunu, ikinci kısmı, Allah'ın peygamberine sünnet kılması için yetki verdiği hususlardan meydana geldiğini ifade etmiştir. Bu kısımda Allah, Hz. Peygamber'e illet ve mazeretine göre istediğine izin vermede reyini kullanmasını emretmiştir. Üçüncü kısım ise, Hz. Peygamber'in adab maksadıyla sünnet kıldığı şeylerden müteşekkildir. Bu üçüncü kısımdaki sünnetler yapılırsa sevap kazanılacağını, terk edilirse -inşallah- herhangi bir günahın söz konusu olmayacağını söylemiştir.¹⁷

İbn Hibbân (354/965), *Sahih*'inin girişinde *et-Tekâsim ve'l-envâ'* ismini verdiği kısımda hadisleri, Hz. Peygamber'in emirleri, yasakları, verdiği haberler, mübah kıldıkları ve fiilleri olmak üzere beş ana bölüme ayırmıştır. Bu beş bölümün her birine ait pek çok alt başlıklar oluşturarak toplam 400 tür meydana getirmiş ve bunu daha da genişletebileceğini ifade etmiştir.¹⁸

Şah Veliyullah ed-Dihlevî (1176/1762), hadisleri bağlayıcılık bakımından iki gruba ayırmış, birincinin genel olarak bağlayıcı özelliği olan 'risalet (peygamberlik) görevinin tebliği' kategorisini oluşturduğunu, ikincinin ise, bağlayıcı niteliği olmayan ve herhangi bir dinî amacı bulunmayan hususlardan meydana geldiğini ifade etmiştir. Ahiret hayatı ve melekut alemine dair hadislere, ibadetlerle ilgili hükümlere ve onları belirleyici hadislere birinci grupta yer verirken, Hz. Peygamber'in beşer olarak yaptıklarını, tarım ve hayvancılıkla ilgili dünyevî işleri, tıp alanındaki söyledikleri, adet kabilinden yerine getirdikleri, kişi veya güne mahsus bazı cüz'î maslahatları ikinci gruba dahil etmiştir. Ayrıca her iki grubu da ilgilendirir nitelikte olan hususların varlığına da temas etmiştir.¹⁹

Çağdaş müelliflerden Muhammed et-Tahir b. Âşur, Hz. Peygamber'in sünnetini bağlayıcılık bakımından tasnif etmiş ve bunları on iki kategoride irdelemiştir. Bunları şöyle sıralamıştır: 1-Teşri (yasama), 2-Fetva, 3-Yargı, 4-Devlet başkanlığı, 5-İyiye teşvik, 6-Arabuluculuk, 7-Fikir danışanlara yol gösterme, 8-Nasihahat, 9-İnsanları mükemmele yönlendirme, 10-Yüce hakikatleri telkin, 11-Terbiye etmek, 12-Yaratılış icabı ve beşeri ihtiyaç gereği yaptıkları hususlardır.²⁰

¹⁷ İbn Kuteybe, *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadis*, Beyrut, 1415/1995, s.180-184.

¹⁸ İbn Hibbân, *el-İhsan fî Takribi Sahihî İbn Hibbân*, Beyrut, 1408/1988, I, 105-149.

¹⁹ Şah Veliyullah ed-Dihlevî, *Huccetu'l-Iahi'l-Baliğa*, Beyrut, 1413/1992, I, 371-373.

²⁰ Muhammed et-Tahir b. Âşur, *Mekasidu's-Şeriatî'l-İslamiyye*, (Thk.: Muh. et-Tahir el-Misâvî), Ürdün, 1421/2001, s.212-230.

Sünnetin Anlaşılmasında Karşılaşılan Problemlere Bazı Örnekler

Sünnet kavramı bir sınıflandırmaya tâbi tutulması durumunda onun farklı derecelerde de olsa bağlayıcı olma özelliği taşımasıyla birlikte bazı hususların ise bağlayıcılık özelliği bulunmadığı bir gerçektir. Bu iki kısmı, yani, bağlayıcı olanları bağlayıcı olmayanlardan ayırmak suretiyle belirleme gayreti asırlar boyunca ulemanın özellikle de sünnet-hadis ilmiyle meşgul olanların uğraşları arasında olmuştur. Sünnetin bağlayıcı kısmı için *sünnet-i hüda*, bağlayıcı olmayan kısmı için ise *sünnet-i zevaid* tabirleri kullanılmıştır. Teşrî bir değere sahip olan ve sünnetin bağlayıcı kısmını oluşturan sünnet-i hüda, Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinin çoğunluğunu oluşturmaktadır.²¹

Sünnetin bağlayıcı kısmını oluşturan sünnet-i hüda bağlayıcılık açısından bir düzeyde olmayıp farklı derecelerde bulunmaktadır. Bunların bir kısmı en üst derecede, bir kısmı orta derecede bir kısmı da düşük derecede bağlayıcılık özelliği taşımaktadır. Bu nedenle bize kadar intikal eden Hz. Peygamber'in söz fiil ve davranışlarından bağlayıcı olanları farz, vacip, müstehap, mübah gibi farklı düzeylerde kendini göstermektedir.²²

Öte yandan bağlayıcı niteliği olmayan sünnet-i zevaid ise, Hz. Peygamber'in bir insan olarak yaptıklarından, yaşadığı çevre itibarıyla yaşayıp yansıttığı hicaz bölgesinin örf, adet gelenek ve göreneklerinden ve ona has olan bir takım özelliklerden oluşmaktadır. Uykusu geldiğinde uyuması, acıktığında yemek yemesi, yöresel kıyafet giymesi, yaşadığı toplumun bir parçası olarak o toplumun İslam inancına muhalif olmayan adetlerini yerine getirmesi, ayrıca zekat ve sadakanın kendisine ve ailesine haram oluşu, miras bırakmaması, visal orucu tutması ve daha başka örneklerinin verilebileceği bir çok husus bu kabildendir. Bu hususlarda kendisine uyulması gerekmediğini bizzat Hz. Peygamber'in kendisi pek çok vesilelerle ifade etmiştir. Ne var ki Peygamberin ikaz ve uyarılarına her zaman uyulduğu söylenemez. Hatta o hayatta iken bile onun ikaz ve uyarılarına uymayan sahabilere rastlamak mümkündür. Bu durumun örnekleri bazı rivayetlerde açıkça görülmektedir.

Sahabîlerden Örnekler

Hz. Aişe'den rivayet edilen bir hadiste onun şöyle dediği belir-

²¹ Daha geniş bilgi için bkz. Talat Sakallı, "Hüdaî Sünnet-Zevâid Sünnet Ayrımı", *Hadisin Dünü-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu*, 14-15 Ekim 1993, Sam-sun, s. 39-57.

²² Sünnetin bağlayıcılık yönünden kısımları hakkında geniş bilgi için bkz. Talat Sakallı, "Sünnet'in Bağlayıcılık Açısından Taksimi". *S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Isparta, 1995, II, s. 39-103.

tilmiştir: "Hz. Peygamber izin/ ruhsat verilen bir şeyi yapmış, ancak bir grup bundan kaçınmıştır. Bu durumu haber alan Resulullah (s) Allah'a hamd ettikten sonra şunları söylemiştir: Bazı insanlara ne oluyor da benim yaptığım bir şeyi yapmaktan kaçınıyorlar. Allah'a yemin olsun ki, ben Allah'ı en iyi bileniniz ve onun cezalandırmasından en çok korkanınızım."²³ Yine bu hususla ilgili olarak Hz. Aişe'nin şu sözleri nakledilmiştir: "Hz. Peygamber insanlara emrettiğinde onların güçlerinin yeteceği amelleri emrederdi. Dediler ki: Sen bizim gibi değilsin ey Allah'ın elçisi. Allah senin gelmiş geçmiş günahlarını affetmiştir. Hz. Peygamber bu söze kızgınlığı yüzünden belli olacak şekilde kızmış sonra da şunları söylemiştir: Allah'ın cezalandırmasından en fazla korkan ve onu en çok bileniniz benim."²⁴

Bu hadislerde Hz Peygamber'in yapıp da bazı sahabilerin bundan kaçınma durumu anlatılmıştır. Bu olaydan her ne kadar ruhsat verilen ve Hz. Peygamber'in yaptığı şeyin ne olduğundan bahsedilmese de sahabilerin yaptıklarının doğru olmadığı vurgulanmıştır. Böylesi düşüncelere sahip olan daha başka sahabilere ve daha başka olaylara rastlamak mümkündür. Hadis kaynaklarında bunun birçok örnekleri mevcuttur. Konunun daha iyi belirginleşmesi açısından şu örneği vermemiz yerinde olacaktır: "Adamın birisi ramazanda oruçlu iken karısını öpmüş, bundan dolayı da vicdanen çok rahatsız olup üzülmüştü. Başından geçen bu durumu sorup öğrenmek üzere hanımını Hz. Peygamber'e göndermiş, o da onun eşlerinden Ümmü Seleme'ye gidip durumu anlatmıştır. Ümmü Seleme, kadına Resulullah'ın oruçluken eşini öptüğünü bildirmiş, kadın kocasına gelerek bu bilgiyi aktarmıştır. Adam sorusuna cevap alamadığı düşüncesiyle rahatsızlığı daha da artmış ve şunları söylemiştir: Biz Resulullah gibi değiliz. Allah dilediği şeyi peygamberine mübah kılar. Adamın karısı, Ümmü Seleme'ye tekrar gittiğinde onun yanında Hz. Peygamber'i de görmüştür. Allah'ın elçisi, kadının niçin geldiğini sormuş, Ümmü Seleme de durumu anlatmıştır. Bunun üzerine Resulullah şöyle demiştir: benim böyle yaptığımı söylemedin mi? Ümmü Seleme de zaten öyle söylediğini ifade etmişti. Kadın kocasına giderek durumu bildirmiş, ancak adamın rahatsızlığı ve kaygısı bir kat daha artmıştır. 'Biz Resulullah gibi değiliz. Allah dilediği şeyi peygamberine mübah kılar' sözünü yenilemiştir. Bunu duyan Hz. Peygamber kızmış ve şunları söylemiştir: Allah'a yemin olsun ki, Allah'ın cezalandırmasından en fazla korkanınız ve Allah'ın koyduğu sınırları en çok bileniniz benim."²⁵

²³ Buharî, *Sahih*, İstanbul, 1992, i'tisam, 5, (VIII, 145).

²⁴ Buharî, *Sahih*, iman, 13, (I, 10).

²⁵ Malik, *Muvatta*, İstanbul, 1992, sıyam, 5, H.No: 13, (s. 291-2).

Yukarıdaki hadiste Hz. Peygamber'in yaptığı bir fiilin ona mahsus ve onun farklı olduğu düşüncesiyle fiili yapmaktan imtina edildiği anlatılmaktadır. İşte Hz. Peygamber bunun yanlışlığını ifade etmek için, 'ben Allah'ın cezalandırmasından en fazla korkanınız ve Allah'ın koyduğu sınırları en çok bileniniz benim' sözünü söylemiştir. İnsanın ulaşabileceği en üst takva ve mertebeye ulaşmış olan Hz. Peygamber bir şey yapmışsa, takva ve derece itibarıyla daha düşük seviyede olan birinin bunu yapmak istememesi elbette ki yanlış bir davranış biçimidir. Halbuki Hz. Peygamber'in Ümmü Seleme dışında başka hanımlarıyla da aynı fiili gerçekleştirdiği rivayet edilmiştir. Hz. Aişe'den nakledilen şu söz bu hususa işaret etmektedir: "Resulullah (s.a.v) oruçlu iken bazı eşlerini öperdi." Hz. Aişe bu sözden sonra da gülmüştür.²⁶ Hz. Aişe'nin söylediği sözden sonra gülmesi, Hz. Peygamber'in oruçlu iken öptüğü eşinin kendisi olduğunu göstermektedir. Bu hadislere istinaden Hz. Peygamber'in oruçlu iken hem Ümmü Seleme'yi hem de Aişe'yi öptüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in oruçlu iken eşlerini öptüğünü ifade eden başka pek çok hadis, aralarında Aişe, Hafsa, Ümmü Seleme gibi peygamber eşlerinin de bulunduğu birçok sahabiden nakledilmiştir.²⁷

Oruçlu kişinin eşini öpmesinden dolayı orucunun bozulup bozulmayacağı meselesi, günümüzde olduğu gibi sahabe döneminde de merak edilen bir husus olduğu anlaşılmaktadır. Sahabeden Ömer b. Ebî Seleme ile Hz. Peygamber arasında geçen şu diyalog bu hususa işaret etmektedir: "Ömer b. Ebî Seleme, Resulullah'a 'oruçlu öpebilir mi?' şeklinde bir soru sormuş, Hz. Peygamber de Ümmü Seleme'yi kastederek 'ona sor' demiştir. Bunun üzerine Ümmü Seleme, Hz. Peygamber'in oruçluyken bunu yaptığını bildirmiştir. Bundan sonra Ömer b. Ebî Seleme şöyle demiştir: Ey Allah'ın elçisi! Allah senin gelmiş ve geçmiş günahını affetmiştir. Hz. Peygamber ise onun bu sözüne mukabil şunları söylemiştir: Allah'a yemin olsun ki, Allah'ın cezalandırmasından en çok korkanınız ve onun emirlerine karşı gelmekten en fazla sakınanınız benim."²⁸

Ömer b. Ebî Seleme'nin sözlerinden, onun oruçlu iken öpme durumunun Resulullah için farklı hüküm, Müslümanlar için farklı bir hüküm gerekir düşüncesinde olduğu, ayrıca bu fiilin Hz. Peygam-

²⁶ Malik, *Muvatta*, sıyam, 5, H.No: 14, s.292. Ayrıca bkz. Buharî, *Sahih*, savm, 24, (II, 333); Müslim, *Sahih*, İstanbul, 1992, sıyam, 62 (I, 776).

²⁷ Buharî, *Sahih*, savm, 23, 24, (II, 233); Müslim, *Sahih*, sıyam, 12, h.no: 62 – 74, (I, 776-9); Ebu Davud, *Sünen*, İstanbul, 1992, savm, 34, h.no: 2382-5, (II, 778-780); Tirmizî, *Sünen*, İstanbul, 1992, savm, 31-2, h.no: 727-9, (III, 106-7); İbn Mâce, *Sünen*, İstanbul, 1992, sıyam, h.no: 1683-5, 1687, (I, 537-8).

²⁸ Müslim, *Sahih*, sıyam, 12, H.no: 74, (I, 779).

ber'e mahsus olabileceği fikrine kapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak Hz. Peygamber, onun bu düşüncesinin yanlışlığına işaret etmek için, kendisinin Allah'ın emirlerini en iyi şekilde yerine getiren ve yasaklarından kaçan biri olduğuna dikkat çekerek bir şeyin yasak olmasına rağmen kendisinin nasıl olur da yapabileceği düşüncesine kapılmanın yanlışlığını ifade etmiştir. Hadis kaynaklarında geçen bu tür rivayetlerden sonra Hz. Peygamber'in yasak olan bir şeyi işleyebileceği insanın aklına gelebilir mi diye düşünmeden edemiyor. Ancak bu husustaki rivayet edilen hadislerin mevcudiyeti böyle düşüncelere de açık olmak ve onları da hesaba katmak gerektiğini göstermiştir.

Bazı sahabilerin başka meselelerde de Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde onun ikaz ve uyarılarını tam olarak anlayamadıkları görülmektedir. Visal²⁹ bunun iyi bir örneğini teşkil etmektedir. Visal hususunda Hz. Peygamber'in nehyi olmasına rağmen bazı sahabilerin peygamberle birlikte visale devam ettikleri rivayet edilmektedir. Bu husustaki nakledilen hadislerin hemen hepsinde Hz. Peygamber bir taraftan kendisinin visal yaptığı, diğer taraftan Müslümanların visal yapmasına izin vermediği belirtilmiştir. Bu durumu anlatan rivâyet şöyle nakledilmiştir: "Resulullah, bazı sahabileri kendisiyle birlikte visal yaptığını görünce 'visal yapmayın' diyerek onları uyarmıştır. Onlar da, 'ama sen visal yapıyorsun' deyince bunun üzerine o şunları söylemiştir: Ben sizin gibi değilim. Rabbim beni geceleyin yedirip içirir. Hz. Peygamber'in bu sözüne rağmen onlar visalden vazgeçmemiştir. Allah'ın elçisi onlarla birlikte visale iki gün veya iki gece devam etmiştir. Bayram hilalini gördükten sonra Hz. Peygamber onları visalden vazgeçirmek için şöyle demiştir: Eğer hilalin görünmesi gecikseydi visali daha da uzatacaktım."³⁰

Hz. Peygamber kendisi dışında hiç kimsenin visal yapmasını istememiş, ancak sahabeden bazıları ısrarla onunla beraber visal yapmaya devam etmişlerdir. Allah'ın elçisi de bu işi terk etmeleri için visal günlerini çoğaltarak onların takat yetiremeyecek şekilde usanarak bırakmalarını ve bu şekilde de bundan ders çıkarıp ibret almalarını murat etmiştir.

Bazı insanlar, birbirinden olumsuz etkilenecek Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinin kendileri için ölçü/örnek olamayacağını dü-

²⁹ Visal, iki veya daha fazla gün iftar etmeden sahurda da bir şeyler yiyip içmeden oruç tutmak demektir.

³⁰ Buharî, *Sahih*, i'tisam, 5, (VIII,144); Aynı tür rivâyetler için ayrıca bkz.: Buharî, *Sahih*, savm, 20, (II, 232), 48, (II, 242), 49, (II, 243); hudud, 42, (VIII, 32); temenni, 9, (VIII, 131-2); Müslim, *Sahih*, sıyam, 11, h.no: 57-61, (I, 774-6); Ebu Davud, *Sünen*, savm, 25, H.no: 2360-1, (II, 776-7), 30, h.no: 2374, (II, 774; Tirmizi, *Sünen*, savm, 62, h.no: 778, (III, 148).

şünmüşler ve visal olayındaki gibi hataya düşmüşlerdir. Bunun örneğini Enes b. Malik'in rivâyet ettiği şu hadiste görmek mümkündür: "Üç kişi Hz. Peygamber'in eşlerinin evine gelerek Resulullah'ın ibadetleri nasıl yaptığını sorarlar. Öğrenince de bunu az bularak şöyle derler: 'Allah'ın elçisi yanında biz kimiz ki? Onun gelmiş geçmiş günahları affolunmuştur.' İçlerinden birisi 'Ben bundan böyle geceleri sürekli namaz kılacağım.', diğeri 'Ben aralıksız oruç tutacağım.', üçüncüsü ise 'Ben de kadınlardan uzak durup hiç evlenmeyeceğim' demiştir. Bu söylenenlerden haberdar olduktan sonra Hz. Peygamber şunları söylemiştir: Şöyle şöyle söyleyenler sizler misiniz? Halbuki Allah'ın cezalandırmasından en çok korkmanız ve onun emirlerine karşı gelmekten en fazla sakınmanız benim. Ama ben bazı günler oruç tutar bazı günlerde tutmam, bazı geceler namaz kılar bazılarında uyurum ve ben kadınlarla evlenirim. Kim benim sünnetimden (yolumdan) ayrılırsa benden değildir."³¹

Verilen hadislerde de görüldüğü üzere Hz. Peygamber hayatta iken bile onun yaptığı bazı fiillerin maksadına uygun şekilde yapılması gerektiği hususu bazıları tarafından gereği gibi anlaşılamamıştır. Bu fikre sahip olanlar, Hz. Peygamber'in günahlarının affedilmiş olmasını ileri sürerek, kendilerini onunla bir tutmayıp dini yaşamada aynı kategoriye girmedikleri düşüncesiyle hareket etmişler, ulaşılamaz biri olarak görmüşlerdir. Bunlar Allah'ın elçisinin hangi söz ve fiillerinin kendileri için modellik teşkil ettiği, hangileri Müslümanları bağlayan hangileri ise bağlayıcı olmayan özellik taşıdığı hususunu tam ve net olarak ayıramamışlardır. Hz. Peygamber'in söylediği veya uyguladığı bazı hususları sadece kendisini bağlayıcı özellik taşıyan ve ona mahsus fiiller olarak görüp Müslümanların tabi olduğu hükümlerden farklı olarak ele almışlardır.

H. Peygamber'in Vefatından Sonra Davranış Biçim Örnekleri

Bazı sahabilerin sünnetin mahiyetini tam olarak anlayamadıkları ve bir ayırımı gidemediklerine dair örnekler sadece Hz. Peygamber hayatta iken vuku bulmamış, onun vefatından sonra da bazı sahabilerin sünnetin Müslümanları bağlayıcı olanları ile bağlayıcı olmayanları ayırmadan hepsinin taklit edilmesi gerektiği düşüncesiyle hareket ettiklerini rivayetlerden anlamaktayız.³² Bu hususun en belirgin örneklerini hadis ve sünnetin anlaşılmasında akıl

³¹ Buharî, *Sahih*, nikah, 1, (VI,116); Müslim, *Sahih*, nikah, H.no: 5 (II, 1020).

³² Hz. Peygamberi yanlış anlamayla ilgili daha başka ve farklı örnekler için bkz.: Mehmet Said Hatipoğlu, "Hz. Peygamber'i Yanlış Anlama Tezahürleri", *İsl. Arşt. Der.*, I (1986), s. 5-11; İsmail Hakkı Ünal, ""Seçmeci ve Eleştirel Yaklaşım veya Hz. Peygamber'i anlamak", *isl. Arş. Der.*, X(1997), s.42-58; Zekeriyâ Güler, "Hadislerin Anlaşılmasında Rivayet –Dirayet Bütünlüğü", *İLAM Arş. Derg.*, C.I, s. 2(1996), s.113-131.

ve mantık yürütmeden çok meselelere duygusal yaklaşarak sevgi boyutunu ön plana çıkartan Abdullah b. Ömer'in ve Ebu Hureyre gibi sahabilerin bazı tavırlarında görmek mümkündür. Hadis kaynaklarında geçen bazı rivâyetlere göre, Abdullah b. Ömer hac veya umreden sonra Medine'ye geri dönerken daha önceden Hz. Peygamber'in de konakladığı ve namaz kıldığı Zü'l-Huleyfe³³ bölgesinde yer alan bir vadide mutlaka konaklamış ve bu fiilin bizzat Resulullah tarafından yapıldığını belirtmek suretiyle, orada konaklamasının sebebinin açıklanmaya çalışılmıştır.³⁴

Abdullah b. Ömer'in Hz. Peygamber'i her yönüyle taklit ettiğini gösteren bir örneği de şu hadiste görmekteyiz: Üsame b. Zeyd'in bildirdiğine göre, Hz. Peygamber, haccederken Arafat'tan ayrılıp Müzdelife'ye doğru giderken eş-Şi'b³⁵ denilen yere uğramış, tuvalet ihtiyacını giderip abdest aldıktan sonra hareket etmiş, namazları Müzdelife'ye vardıkdan sonra kılmıştı. Abdullah b. Ömer de Hz. Peygamber'in yaptığı hareketleri aynen yapabilmek için eş-Şi'b'e uğrar, hiç gerekli değilken bile tuvalet ihtiyacı gideriyormuş gibi harekette bulunur, abdestini alır ama namazını orada kılmaz, daha ileride (Müzdelife'de) kılmış.³⁶

Her şeyde Hz. Peygamber'i örnek almaya çalışan İbn Ömer, yolculuk esnasında konaklama yerlerinde bile ona uyulması gerektiğini düşünmektedir. Böyle düşündüğünü gösteren bir örneği yukarıdaki rivayette gördük. İşte bunun başka bir örneğini de el-Muhassab³⁷ denilen yerde konaklama hususunda görmek mümkündür. Bu hususla ilgili rivâyetlerde şöyle geçmektedir: "Abdullah b. Ömer, el-Muhassab'da öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılar, hafif bir uykudan sonra Mekke'ye giderek Kabe'yi tavaf ederdi.³⁸ Hz. Peygamber'in de böyle yaptığını belirtirdi.³⁹ Ebu Hureyre de İbn Ömer gibi orada Hz. Peygamber'in konakladığını belirterek bunu yapmanın bir sünnet olduğuna dair düşüncesini ifade etmiş-

³³ Zü'l-Huleyfe, Medine Mekke yolunun 30. km.sinde bulunan bir yerleşim birimidir. Ayrıca Medine'den hac veya umre için ihrama girecekleri mikat mahallinin başlangıç noktasıdır.

³⁴ Malik, *Muvatta*, hac, 69, h.no: 206, s. 405; Buharî, *Sahih*, hac, 148, (II, 197); Müslim, *Sahih*, hac, 77, H.no:430-4, (I, 981).

³⁵ eş-Şi'b, Arafat ile Müzdelife arasında bulunan fakat Müzdelife'ye daha yakın olan bir yerin ismidir. (Buharî, *Sahih*, hac, 93).

³⁶ Buharî, *Sahih*, hac, 93, (II, 176).

³⁷ *el-Muhassab*, Mekke ile Mina arasında ama Mina'ya daha yakın olan bir yerin ismidir. O ayrıca el-Hasbe, el-Ebtah, el-Bathâ, Hayfu Benî Kinane ve el-Hayf gibi isimlerle de anılmaktadır. (Muvatta, hac, 69, H.no: 206, s. 405, dipnot; Müslim, hac, 59 h.no: 338-345, I, 951, dipnot; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, Beyrut, ts., III, 509, 590).

³⁸ Malik, *Muvatta*, hac, 69, H.no: 207, s. 405.

³⁹ Buharî, *Sahih*, hac, 148, (II, 197).

tir.⁴⁰ Ancak Hz. Aişe ve Abdullah b. Abbas, bu husustaki İbn Ömer ve Ebu Hureyre'nin görüşüne itiraz ederek orada konaklamanın sünnet olmadığı vurgusunu yapmışlardır. Ayrıca Hz. Peygamber'in, hacdan sonra Medine'ye dönüş yolculuğunda kolaylık olacağını düşündüğü için o yerde konakladığını belirtmişlerdir.⁴¹ Bu hususta Ebu Rafi'in rivâyet ettiği hadis Hz. Aişe ve İbn Abbas'ın görüşünü destekler mahiyettedir. Ebu Rafi' Mina'dan ayrıldıktan sonra el-Ebtah (el-Muhassab)'da konaklamayı Hz. Peygamber'in emretmediğini, Resulullah'a ait çadırın kendisi tarafından oraya kurulduğunu, onun da buna itiraz etmeden gelip yerleştiğini söylemiştir.⁴²

Hz. Peygamber'in yolculuk yaparken mola vermek üzere konakladığı yerlerde Müslümanların konaklamadan geçip gitmelerinin caiz olmadığını düşünen sadece Abdullah b. Ömer değildir. Maliki mezhebinin kurucusu olan İmam Malik (179/795) de bu hususta İbn Ömer ile aynı fikri paylaşmaktadır. Malik, *Muvatta* isimli eserinde geçen Hz. Peygamber'in Zü'l-huleyfe'deki el-Bathâ denilen yerde konakladığı ve namaz kıldığı, Abdullah b. Ömer'in de aynısını yaptığı şeklindeki rivâyeti naklettikten sonra şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: "Hacdan dönen kişinin konaklama yerine uğrayıp namaz kılmadan geçmesi yakışık almaz. Şayet kişi oraya uğradığında her hangi bir namaz vakti değilse orada vakit girinceye kadar beklesin sonra da nasıl kolayına geliyorsa öylece namazı kılsın. Çünkü bize ulaştığına göre Hz. Peygamber orada konaklamış, Abdullah b. Ömer de (konaklamak için) devesini çökertmiştir."⁴³

Malik'in yukarıdaki rivayetten hareketle yaptığı bu değerlendirmeden, Hz. Peygamber'in konakladığı yerlerde konaklamanın, uyulması istenen fiili bir sünnet olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Halbuki sahabeden Hz. Aişe ve Abdullah b. Abbas'tan gelen rivâyetlerde Malik'in görüşünün aksine bir durum söz konusu olduğunu yukarıda görmüştük. Onlardan nakledilen rivâyetlerde Hz. Peygamber'in söz konusu yerlerde konaklamasının tamamen beşeri ihtiyaçlardan doğan bir durum olduğu vurgulanmakta ve bunun uyulması gereken bir sünnet olmadığı ifade edilmektedir.⁴⁴

Hz. Peygamber'in konakladığı yerde konaklamak gerekmediği konusunda Hz. Aişe ve Abdullah b. Abbas'ın görüşlerine benzer ve onları teyid eder mahiyette bir görüşü de İmam Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî (189/791) söylemiştir. İmam Muhammed, hac

⁴⁰ Müslim, *Sahih*, hac, 59 h.no: 343-345.

⁴¹ Buharî, *Sahih*, hac, 147; Müslim, *Sahih*, hac, 59 h.no: 339-341.

⁴² Müslim, *Sahih*, hac, 59 h.no: 342.

⁴³ Malik, *Muvatta*, hac, 69, h.no: , s. 405.

⁴⁴ Buharî, *Sahih*, hac, 147, (II, 196-7).

dönüşünde Mekke'den Medine'ye doğru giderken *Zü'l-Huleyfe* denilen yerin *Ares* ismindeki bir vâdide konaklama konusunu anlatırken şunları söylemiştir: "Hz. Peygamber'in *Ares* denilen yerde konakladığı, Abdullah b. Ömer'in de aynı şeyi yaptığı bize ulaşmıştır. Bu bize göre, olmazsa olmaz türünden, mutlaka uyulması gereken bir görev değildir. Bu olay, Hz. Peygamber'in Mekke yolundaki konaklaması gibidir. Nitekim Hz. Peygamber sadece bir yerde değil pek çok yerde konaklamıştır. Ancak bize ulaştığına göre İbn Ömer, Hz. Peygamber'in konakladığı bu yerleri araştırıp oralarda konaklamıştır. Diğer yerlerde olduğu gibi *Ares*'te konaklama konusunda da Hz. Peygamber'e tabi olmuştur. İbn Ömer'in bunu insanların uyması gerekli bir davranış olarak görmediği görüşünderiz. Eğer bu bir gereklilik olsaydı Allah'ın Resulü ve ashabı bu hususta fiilden daha açık bir söz söylerlerdi. Ta ki insanlar (bunun gerekliliğini) fiil dışında sözlü bir ifadeyle anlasınlar."⁴⁵ Burada İmam Muhammed, Hz. Peygamber'in konaklama eyleminin muhtemelen beşerî ihtiyaçlardan ya da yolculuğa çıkanların çoğunun uğrak yeri olmasından dolayı yaptığını, dolayısıyla bağlayıcılık özelliği bulunmadığını ifade etmektedir.

Hz. Peygamber'in fiil ve davranışlarına dönük İbn Ömer'in şekilci davranış sergilediğine dair daha başka örneklerle de rastlamak mümkündür. Mesela yolculuk yaparken devesiyle bir yerde dönüp dolaşan İbn Ömer'e bunu niçin yaptığı sorulmuş, o da 'bunu neden yaptığımı ben de bilmiyorum, ancak Resulullah'ın böyle yaptığını gördüğüm için ben de yaptım' şeklinde bir cevap vermiştir.⁴⁶

İbn Abdilberr'in İbn Ömer'e atfederek naklettiği şu rivâyet konunun başka bir örneğini teşkil etmektedir. Hz. Peygamber, sefer halindeyken namazın kasredilmesini bir ruhsat olarak emretmiştir. Buna istinaden İbn Ömer, seferde namazı kasretmeyip tam kılan kişinin sünnete muhalefet ettiğinden dolayı kafir olacağını ifade etmiştir.⁴⁷

İbn Ömer'in şekilci anlayışını gösteren, kadınların camilere gidip gidemeyeceği konusunda oğlu ile arasında geçen bir tartışmayı anlatan son bir örnekle bu hususu tamamlamaya çalışalım. İbn Ömer, kendisinin de düşüncesinin aynı olduğunu belirtmek amacıyla hanımların camilere gitmelerine izin verilmesi ve buna engel olunmaması hususundaki Hz. Peygamber'in sözünü nakletmiştir. Ancak oğlu Bilal bu hususta onundan farklı düşünmektedir. Ona

⁴⁵ Şeybânî, *Kitabu'l-Hucce alâ Ehli'l-Medine*, Beyrut, 1983, (II, 475-477).

⁴⁶ Kâdi İyâd, *eş-Şifâ bi Tarifi Hukuki'l-Mustafa*, (Thk.: Hüseyin Abdulhamid Nil), Beyrut, 1415/1995, (II, 20).

⁴⁷ İbn Abdilber, *Camiu Beyani'l-İlm ve Fadlih*, (Thk.: Ebu'l-Eşbâl ez-Züheyri), S.Arabistan, 1414/1994, (II, 1207, h.no: 2372).

göre, Hz. Peygamber döneminde camilere kadınların gitmeleri mümkün olabilmekte iken onların yaşadığı devirde durum değişmiştir. Gerekçesi ise, o dönemdeki kadınlar camiye gitmeleri durumunda orayı mutlaka fitne fücür yerine çevirmeleridir. Oğlunun engelleyici bu fikrine kızan İbn Ömer, Allah'ın elçisinin sözüne hiç bir şekilde itiraz etmeden ve karşı çıkmadan uyulması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁸

Yukarıda bazı örneklerini verdiğimiz konuyla ilgili araştırılması durumunda daha fazla rivâyet ve hadise rastlamak mümkün olabilir. Ancak sınırlı sayıda verdiğimiz bu örnekler bile, bize, Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri ve davranışlarının gerek Resulullah hayatında iken gerekse vefatından sonra sahabe tarafından farklı biçimlerde algılanıp anlaşıldığını ve yorumlandığını göstermesi için yeterlidir.

Günümüze Yansımalar

Günümüzde bazı insanların da Hz. Peygamber'in sünneti hakkında aynı anlayışın devamı olabilecek mahiyette bir takım yanlış inanış ve davranışlarda bulunduğunu görmekteyiz. Hz. Peygamber'in ibadet hayatını öğrendikten sonra onları az bularak 'biraz da takva olmak lazım' fikrine kapılan ve bu düşüncesini ifade eden insanlara rastlamak mümkündür. Peygamberin ibadetini az bulup daha fazla takva olmak gerektiği fikrine sahip insanların mevcudiyeti sünnetin ve onu anlamının önemini bir kat daha artırmaktadır. Ayrıca hangi zamanda olursa olsun, ister eski isterse yeni, her dönem için sünnetin iyi anlatılması ve anlaşılması gerekmektedir. Zira sünnet-hadis Hz. Peygamber'in kendisinin ortaya koyduğu şekilden ve maksadından sapmalar her hangi bir zamanla ilgili değildir. Bu yüzden Kurân'a ve sünnete rağmen Müslümanlığın olmayacağını anlatmak ve açıklamak ilim adamlarının her zaman görevleri arasındadır.

Hz. Peygamber'in elinde bir asa ile gezdiğini belirterek kendisinin de ona tabi olduğunu düşünerek aynı tavrı sergileyen insanlara da rastlanmaktadır. Ayrıca toplumdan farklı olarak bazı kıyafetleri giymeleri ve bunu da Resulullah'ın giydiği giysiler zannederek sünneti böylece yaşadıkları düşüncesinde olanlar da mevcuttur.

Otomobilin icat edildiği ve insanların kullanımına sunulduğu dönemlerde bazı insanların Hz. Peygamber'in bu vasıtaya binmediği tezini ileri sürerek bidat olarak görmüş ve kullanmayı reddetmişlerdir. Aynı düşünceyle bazı ev eşyalarının kullanımının Resulullah

⁴⁸ Abdurrazzak, *Musannef*, (thk. Habiburrahman el-Âzami) Beyrut, 1390/1970, (III, 147, h.no: 5107-8); Müslim, *Sahih*, salat, h.no:140; Tirmizî, *Sünen*, salat, 400, hno: 570.

kullanmadığı gerekçesiyle bidat sayıp evdeki eşyaları dışarı atan insanlara rastlanmaktadır. Bazıları ise Hz. Peygamber'in taşla taharet yaptığı gerekçesiyle yaşadığı apartman dairesinde tahareti taşlarla yapmışlardır. Bu husustaki örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Yukarıda bazı örneklerini verdiğimiz günümüz insanların bu tür davranış biçimlerinin temelinde Hz. Peygamber'e uymak yatmaktadır. Bu davranışlarını sünneti işlemek veya yaşamak maksadıyla yerine getirmektedirler. Ancak bu fiil ve davranışların Hz. Peygamber'in hangi amaçla yaptığını araştırmadan, bağlayıcı olup olmadığını hesaba katmadan yapılmaktadır. Halbuki Hz. Peygamber'in de bir insan olması hasebiyle onun da tabii ihtiyaçlarının olabileceği, yaşadığı toplumun adet ve geleneklerine uygun hareket edebileceği, dolayısıyla onun yaşadığı dönemdeki şartlara göre davrandığı hesaba katılmadan sünnet ve hadise yaklaşımın eksik veya yanlış olacağı bilinmelidir.

Sonuç

Sünnet ve hadisleri anlaşılıp yorumlanması, hemen her dönemde kendisini hissettiren bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu problemin çözümünde gerek sahabe, gerek tabiiler, gerekse daha sonrakilerde görülen anlayış ve yorum farklılıkları olduğu göze çarpmaktadır. Bunu da her dönemin şartlarının değişkenliğine, insanların zeka seviyelerine, yetiştiği muhitin, kültürünün, örf ve adetin değişik ve farklı şekillerde tezahür edebileceğine bağlamak mümkündür. Bunun yanı sıra sünnet ve hadisleri anlamada takip edilen usuller de anlayış farklılıklarının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Nitekim bir taraftan sahabeden bazıları Hz. Peygamber'in söz, fiil ve davranış biçimlerine şekil ile lafzı ön plana çıkartarak zahiri yaklaşırken, öte taraftan bazıları da fıkıh ve istinbat melekesiyle söz ve fiillerin altında yatan mana, ilke, amaç ve hikmeti ortaya koymaya çalışan, dolayısıyla Resulullah'ın her yaptığı işi sünnet kategorisinde telakki etmeyi daha uygun görmüşlerdir.

Sünnet ve hadislerin bağlayıcılık açısından ele alınıp taksimi yapıldığında sünnet-i hüda ve sünnet-i zevaid olmak üzere iki kategori olarak değerlendirmek mümkündür. Sünnet-i hüda olarak değerlendirilenler bağlayıcı, zevaid olarak değerlendirilenler ise bağlayıcı özellik taşımamaktadır. Bu yüzden Hz. Peygamber'in risalet gereği yaptıklarına bağlayıcı olarak bakılmalı, ancak beşerî ihtiyacı için yaptığı veya yaşadığı toplumun örf ve adeti gereği işlediği yahut da sadece ona mahsus fiilleri bağlayıcı kabul edilmemelidir. Ayrıca bağlayıcı olanların aynı düzeyde bağlayıcılık özelliği

taşımadığı, farklı derecelerde olduğunu da unutmamak gerekmektedir.

Çağımızdaki gelişmeler Hz. Peygamber ve sahabe dönemine göre bir hayli değiştiğinden sünnet ve hadis malzemesinin bu değişen hal ve şartlar göz önünde bulundurularak yeniden yorumlanması gerekmektedir. Günümüz insanının sünnet ve hadisleri yanlış anlamaya meydan vermeden daha iyi anlayabilmesi ve kavrayabilmesi için ayrıntılı ve açıklayıcı daha fazla ilmi çalışmalara gerek duyulmaktadır.